

IŠ (PO) UOLOS PASILIEJA VERSMĖ

Dainius RAZAUSKAS

2022–2023 m. „Būdė“ jau skelbtuose autoriaus straipsniuose („Stabo akmuo ir akmuo stabas“, „Užtvenkta tėkmė“, „Pavirsti akmeniui“ ir „Akmeninė širdis¹) nagrinėta mitinė priešprieša tarp (gyvybinės) tėkmės ir (mirtino) sąstingio, kurį įkūnija, perteikia ir simbolizuoja akmuo. Iki šiol įvairiais atžvilgiais telktasi daugiau į tėkmės stabdymo, tvenkimo akmeniui (uola) ir suakmenėjimo įvaizdžius. Šis straipsnis prasideda akmens sinonimo uola etimologija, menančia užvirtusį, užverstą arba nuvirtusį, nuverstą didelį akmenį, ir tada tiesiogiai pereina prie įveikto sąstingio ir pasiliejusios tėkmės mitinių įvaizdžių, o tai, visų pirma, kaip tik – nuversta uola ir iš (po) jos ištryškusi, pasiliejusi versmė.

■ Zigmąs Zinkevičius yra trumpai paaiškinęs: „Žodis *uolà* yra tos pačios kilmės kaip *ap-valus* (la. *velt* ‘risti, ritinti’), taigi kažkada bus turėjęs bendresnę reikšmę ‘kas apvalu, ritinama’, plg. la. *uōla* ‘kiaušinis’, dial. ‘mažas apvalus akmeniukas’. Ilgainiui jis [žodis *uolà*] ėmė reikšti ‘akmens masė, kalnas’.²

Tiksliau, žodžiai lie. *uolà*, *úola*, *uolē*, vyr. g. *uōlas* ‘uola’, taip pat la. *ola* [uōla] sen., dial. ‘žvirgždukas, apvalus akmenėlis’, *olis* [ùolis] ‘žvirgždukas, apvalus akmenėlis’, *olājs* ‘gargždas’ ir kt. yra vienos šaknies su lie. *volióti*, *vėlti*, *ap-valūs*, la. *velt* ‘risti, ridenti, ritinti’ ir ‘velti’, *viļāt* ‘volioti, ritinėti, minkyti’, *ols* [uōls], *apaļš* ‘apvalus’ ir daugeliu kitų žodžių, kurie visi remiasi ide. šaknimi **uel-* (laringaliniu lygmeniu **uelh₃-* arba **uelH-*) apibendrinta reikšme ‘sukti, velti, voliوتي, risti’³.

Kaip daiktavardis *uola* yra veiksmažodžių *volióti*, *vėlti* šaknies, taip, pavyzdžiui, *riedulys* ‘ledynų atvilkta akmuo’⁴ yra veiksmažodžio *riedėti* šaknies. Atitinkamai ru. *ока́тыйи*, *ока́ток* ‘riedulys’ – iš veiksmažodžio *ка́туть* ‘risti, ridenti’ ar *ка́тать* ‘ridinėti, voliوتي’ (plg. *ока́т* ‘apvaluma’), o ru. *валу́н* ‘riedulys, lauko akmuo’ (žinomas nuo XVIII a.) – iš veiksmažodžio *валу́ть* ‘versti’ ar *валя́ть* ‘voliوتي, ridenti, ridinėti’. Pastarasis pavyzdys reikšmingas ir tuo, kad tai žodžiai, bendrašakniai su lie. *uolà* ir *vėlti*, *volióti*; palyginimui paprastai dar priduriamas irgi tos pačios ide. šaknies sen. islandų *valr* ‘apvalus’ bei kt.⁵

1 Atitinkamai: Razauskas 2022b: 27–41, 2023a: 25–33, 2023b: 47–55, 2023c: 54–61.

2 ZnLKI II: 239.

3 ALEW: 1329; Derksen 2015: 481, 497; FrLEW: 1166–1167 (žr. 1221, 1273); KrLEV I: 634 (žr. 70); II: 505, 529–530; Karaliūnas 1987: 180; Sabaliauskas 1990: 163 (žr. 53, 171); Buck 1949: 52, Nr. 1.44.5; dar žr. BūgaR II: 395; III: 706, 711; PkIEW: 1140–1143; EIEC: 607; SmSEJL: 704, 732–733.

4 LKŽ XI: 553.

5 ФcЭCРЯ I: 270; АНРЭС VI: 33; Даль TC I: 162; ЧРИЭС I: 132; VrAEW: 642; taip pat žr. prieš tai nurodytus šaltinius.

Tos pačios *volióti* šaknies yra lie. 1 *vōlas* ‘kas suritinta ar ritinama, ritinys’: *Šieną sugrėba į volą* (A. Juškos žodynas); *Visą sieną sukasėm vōluos* (Debeikiai, Anykščių r.); taip pat ‘kamuolys, gumulas, tumulas’ bei ‘grumstas’: *Šlapią dirvą suariau, tai dabar vieni volai* (Stakiai, Jurbarko r.) ir pan.⁶ Tos pačios šaknies galų gale ir 2 *vōlas* ‘pylimas, sankasa’, ‘sustumtų žemių pylimėlis, krūvelė’, ‘akmeninė tvora’, *panúo-valis*, *panúo-volis*, *pa-volỹs* ‘pakilesnis pievos kraštas prie ariamos dirvos, pelkės, ežero, upelio’, ‘šlaitas, pakalnė’, *nuo-valỹs* ‘pakiluma, pailga aukštesnė vieta pievoje, dirvoje ar kitur, panuovolis’ (*Iškratys [milžinas] žemes iš klumpio – tai kauburys ar nuovalys pasidarė* Vaižgantas; *Mes kadaise išbraidėm platų upės nuovalį kojom basom* E. Mieželaitis), taip pat la. *vāls* ‘pradalgė’ (*siena vāls* ‘sieno volas’) bei ‘kamuolys, mutulas, gumulas’ ir kt.⁷ Dar pridurkime *ant-valnỹs*, *añt-valnis* ‘pievos padirvys, antežis’: *Bendrai žaisdami, visus savo laukų antvalnėlius ir nuovalėlius buvo nutupinėję* (Vaižgantas); *paant-valnỹs* ‘vieta palei antvalnį’, vėlgi Vaižganto pavyzdžiai: *O Mykoliukas jau besėdįs paantvalnyje patogiausioj jam sėdynėj, ant ežios; Stačia galva nuropojo atkalne lig paantvalnio ir vėl sustojo* (nors žodžiui *valnỹs* atitinkama ežios, pakilimo, šlaito, kauburio, pylimo reikšmė nepriskirta)⁸. Tos pačios šaknies ir la. *valnis* ‘pylimas’, *valnītis* ‘volelis, ritinėlis’ (greta skoliniu laikomo *vallis* ‘pylimas’ < sen. vok. *wall* ‘pylimas, mūras’ < lo. *vallum* ‘pylimas su stačiatvore’, kurie galiausiai irgi priklauso tai pačiai ide. šakniam **uel-*, beje, kaip ir lo. *vallis* ‘klonis, slėnis’ < **ualnis*)⁹.

6 LKŽ XIX: 926–927.

7 LKŽ IX: 344, 345, 704; VIII: 970–971; XIX: 925–927; LaLKŽ: 759; žr. BūgaR II: 645–646; FrLEW: 559, 1273; KrLEV II: 479.

8 LKŽ I: 178; IX: 3; XVIII: 61; VaižgantasR III: 14, 59.

9 KrLEV II: 478; FrLEW: 1188; WHLEW II: 729, 730; dėl lotyniškojo žodžio abejoja Vaan 2008: 652.

Tos pačios šaknies ir ru. вал ‘pylimas’, ‘kauburys, kalvelė’, ‘(didelė) banga’, ‘velenas’ ir kt., plg. вал валить ‘pylimą pilti’, завал ‘užvarta’ iš за-валить ‘užversti, užpilti’, свал ‘sąvarta, savartynas’ iš с-валить ‘suversti, supilti’, taip pat облыи ‘arvalus’ (< *ob-vьbь) ir atitinkamai kitose slavų kalbose (sl. *valьbь, *valiti, *valjati)¹⁰. Tiesa, kitąsyk вал reikšme ‘pylimas’ norima nuskirti nuo вал reikšme ‘banga’ ir laikyti skoliniu iš to paties sen. vok. wall ‘pylimas, mūras’ < lo. val-lum¹¹. Vis dėlto, net jei žodis вал reikšme ‘pylimas’ ir būtų skolintas, nors tai visai nėra būtina, su veiksmožodžio валить šaknies žodžiais jis sumišęs jau seniai ir nebeatskiriamai¹².

Rytų slavų tradicijoje вал ‘pylimas, volas’, yra konkretus legendinis ru. Змеиный вал, ukr. Зміїний, Зміїови, Змієви вал ‘Slibino volas’ – iš-tisinis pylimas ties Kijevu palei Dneprą kartu su rėvomis bei slenksčiais pačioje upės tėkmėje, taigi turintis užtvankos požymių, – siejamas su slaviškuoju velnio giminaičiu Velesu ar Volosu, netgi pačių žodžių lygmeniu (вал – Волос)¹³.

Lietuvoje velnias vandenį tvenkia ir uola, ir volu. Vienoje mitologinėje sakmėje (LPK 3296) žmogus nugirdo juodvarniui pasivertusį velnią saviškiams giriantis: Аš sulaikiau vandenį, visi keikias, tai daug dūšių peklon paklius; tada žmogus privertė velnią atskleisti, kaip vandenį galima vėl paleisti, ir tasai paaiškino: Tenai yra tokia uola, aš tau duosiu lazda, suduosi ir pradės bėgti vanduo; žmogus taip ir padarė, tuomi išgelbėdamas miestą nuo troškulio, o žmonių sielas – nuo pragaro¹⁴.

Lygiai taip pat pasakoje, šiaip jau plačiai žinomoje, tačiau baltų kraštuose užrašytoje gausiausiai (ATU 613), velnias saviškiams prisipažįsta: О аш vienam dideliam miestui užtvenkia upę – dabar badaujas vandenį; ir priduria: Kad tas miestas žinotų, girioj kur yra volas (tvankas), sukinkytų dvylika arklių vienodo plauko, užkinkytų į tą volą – ir tuojau atsidarytų upė; sužinoję apie tai žmonės sykiu visus arklius suvarė – ir didžiausį volą atitvenkė, ir išplūdo gausybės vandens¹⁵.

Žodį tvankas skliaustuose volui paaiškinti gal įterpė pats pasaką užrašęs (1902 m.) Mato Slančiausko pagalbininkas Pranas Narvidas, gal M. Slančiauskas, o gal pirmasis jos leidėjas Jonas

Basanavičius¹⁶. Pažymėtina, jog tvenkti turi reikšmę ‘statyti (užtvarką, pylimą), tvirti’: Su damu, pylimu tvenkte užtvenkia upį (A. Juškos žodynas), savo ruožtu pylimas turi reikšmę ‘užtvanka’, o tvankà, tvankas – tai kaip tik ‘pylimas vandeniui užtvenkti, užtvanka’¹⁷, taigi vōlas.

Kadangi velnias būdingai tvenkia upes dideliais akmenimis¹⁸, esmiškai uolomis, tai labai tikėtina, kad ir šis velnio volas yra toks – suverstas iš didelių akmenų, didelių akmenų sąvarta, savaime uola.

Veiksmožodis voliōti visų pirma kaip tik reiškia ‘verčiant risti, ritinti, ridenti’, atskiru atveju – akmenis (dažniausiai tradicinio linų apdorojimo kontekstuose, bet ne tik): Jau akmenis ant akmeno voliosiu (Žeimelis, Pakruojo r.); Uždeda šiaudų arba žabų uždeda, pask[ui] volioja akmenus i juos paskan-dina, tuos linus vanduo apsemia (Kriukai, Joniškio r.); pažymėtini priešdėliniai ap-voliōti ‘voliojant, ritinant prislėgti’: Linus apvoliojom akmenim (Biržai); už-voliōti ‘užritinti, užridenti, sunkiai užkelti’: Sudedi linus [markon], akmenais užvoliojai, kad nesikeltų į viršų (Pašvitinys, Pakruojo r.)¹⁹.

Panašiai vėlti turi reikšmę ‘sunkiai ką dirbti (gabenti, kelti ir pan.)’, atskiru atveju – vėlgi (didelį) akmenį: Аš noriu velti ant viršaus rąstą, akmenį (A. Juškos žodynas); Palei lentom velia ir užvelia aukštyn akmenį (Aknysta, Latvija); priešdėliniai į-vėlti ‘ką sunkų įkelti, įnešti, įversti, įmesti’ ar ‘iridenti’: Matei, kokį akmenį invėlė vežiman (Strūnaitis, Švenčionių r.); Akmenį par angą invėlė (Aknysta); Akmenas inveltas terpežin (Želva, Ukmergės r.); pa-vėlti ‘įdėti, įversti ką sunkų’: [Ati]daro tą skrynią – girnų akmuo didžiausias paveltas in dugno (Biržai); pri-vėlti ‘prigabenti, pri-nešti (ko sunkaus), priversti’: Krūsnyš privelta an ežios tų akmenų (Pastovys, Vitebsko aps., Gudija); už-vėlti ‘užversti, užgriozdinti’ ar ‘uždėti ką sunkų, užkelti, užversti’: Ar užvėlei akmenį ant viršaus? (A. Juškos žodynas); Sūrį akmenu užvelk (Dūkštas, Ignalinos r.); An duobės užvėlė didžiausią akmeną (Obeliai, Rokiškio r.) ir t. t.²⁰

Didelis akmuo, kuriuo kas užvoliota ar užvelta ‘užversta, užrista, užritinta’, tad gal ir būtų pirmykštis žodžio uola turinys (o pri-voliota, pri-velta akmenų krūsnis galėtų būti kaip tik volas). Velnias šitaip ir elgiasi, tvenkdamas upes bei šaltinius ir stabdydamas gyvą tėkmę.

10 ЧрИЭС I: 132; РкIEW: 1143; АНРЭС VI: 14–17; ФсЭСРЯ III: 103; Boryś 2005: 676–677.

11 ФсЭСРЯ I: 268; Boryś 2005: 677.

12 АНРЭС VI: 14.

13 Ivanovas, Toporovas 2006: 58; Топоров 1998: 193; МНМ II: 376; žr. ЛтП: 165–166; Войтович 2005: 191–192 ir kt.

14 Balys 2002: 424–425, Nr. 527.

15 SIŠLSP: 111–112, Nr. 90; BsV: 474–475, Nr. XXV.168; žr. Vėlius 1987: 60.

16 Žr. žodynėlį, Leonardo Saukos pastabą BsV: 584, 560 ir paaiškinimą SIŠLSP: 341.

17 LKŽ XVII: 245, 247, 212, 213 ir IX: 984.

18 Razauskas 2023a: 26–27.

19 LKŽ XIX: 931, 934, 938.

20 LKŽ XVIII: 675, 678, 679, 682, 683, 687.

Kita vertus, *iš-volioti* – tai ‘išridenti, išristi’, *nu-volioti* – ‘nuristi, nuridenti tolyn ar žemyn’²¹. Antai pasakoje Oniutę jos pagalbininkas išlaisvino iš didelio rūpesčio ir *per tai kaip ir kokį akmenį nuo širdies jai nuėmė, nuvoliojo*²².

Atitinkamai *vėlti* – tai ir ‘griauti, versti’ šalin (A. Juškos žodynas), *nu-vėlti* – ‘numesti, pašalinti’: *Ir gaspadorius jau atsikėlęs, nuo savę miego naštą nuvėlęs, šeimyną kelia* (A. Baranausko užrašytas gyvosios kalbos pavyzdys)²³. Kaip „akmenį nuo širdies nuvolioti“, taip ir „miego naštą nuveltį“ – tai nuversti nuo krūtinės psichinį, dvasinį slogutį, kurį simbolizuoja užvirtęs slegiantis akmuo. Vadinasi, ne tik *pa-versti* akmeniu reiškia užmigdyti²⁴, bet ir *už-versti* akmeniu – tariant *už-veltį, už-volioti uola*²⁵. Užtat *nu-veltį, nu-volioti uolą* ‘nuversti (didelį) akmenį’ simboliškai reiškia nubudimą ir gyvenimą.

Perkeltinė psichinė, dvasinė reikšmė šiam įvaizdžiui perdėm būdinga²⁶: *Ir Domo krūtinę vėl užgulė akmuo* (Juozas Avyžius); *Nežinomas gailėtis, pyktis – akmeniu slėgė žmogaus krūtinę* (Petras Cvirka)²⁷; *Ant širdies gurkso kaip koks akmuo* (Skaipiškis, Kupiškio r.); *Sunku ant širdies, tartum akmuo guli* (Lazdynų Pelėda)²⁸. *Akys temsta, galva sopa, širdį tartum gniauz, / O krūtinę didis akmuo kaip užgulęs spaudž* (Antanas Vienažindys)²⁹. *Krūtinę kaip akmuo prislėgė toksai sunkumas* (Vaižgantas)³⁰. *Ir kai pramerkiu akis – vėl širdį mano / slegia juodas, svetimas akmuo – jaučiu* (Henrikas Nagys)³¹.

Čia ir Antano Baranausko lenkiškos eilutės: *Lecz od świata strzeż twe oczy, / Bo gdy zwrócisz – wraz / Serce zziębnie, i przytłoczy / Duszę ciężki głaz* „Tiktai saugok savo akis nuo pasaulio, nes kai atsigręši, sustings širdis, ir sielą užgrius sunki uola“³².

Čia ir frazeologizmai *širdį užgriūti, slėgti* ‘kelti nerimą, rūpestį’³³, *akmenį ant širdies nešioti* ‘labai

kentėti, vargti’, *akmuo prislėgė* ‘atsirado rūpestis’, *akmuo slegia* ‘rūpestis ima’, *akmuo užgulė širdį* ‘apėmė rūpestis, sielvartas’: *Taip užgulė akmuo širdį* (Girdiškė, Šilalės r.); ir, antra vertus: *akmuo nukrito, nusirito, nuriedėjo, nuslinko, nusprūdo nuo krūtinės, nuo širdies* ‘dingo rūpestis, geriau pasidarė, palengvėjo’, *akmuo slenka nuo širdies* ‘rūpestis mažėja’, *akmenį nuversti nuo širdies* ‘pašalinti rūpestį’ ir pan.³⁴ Pavyzdžiui: *Tėvelis atsidūksėjo lengvai, kaip kad būtų sunkiausias akmuo nurietėjęs jam nuo širdies* (Žemaitė)³⁵.

Atitinkami rytų slavų palyginimai irgi žymi itin sunkią, slegiančią, kankinančią sielos būseną, rūpesčių naštą ir pan.: *как камень на душе, на сердце, на груди лежат* ‘kaip akmuo ant sielos, ant širdies, ant krūtinės guli’, *давить камнем, как камень на плечи* ‘slėgti pečius akmeniu, kaip akmuo’, *давить, навалиться как камень, камнем* ‘slėgti, užvirsti kaip akmuo, akmeniu’; ir atvirkščiai – išsilaisvinimą nuo slėgusios naštos: *словно камень с души, с сердца, с груди свалился, упал* ‘tarsi akmuo nuo sielos, nuo širdies, nuo krūtinės nuvirto, nukrito’, *словно камень с плеч свалился, упал* ‘tarsi akmuo nuo pečių nuvirto, nukrito’, *как камень с сердца свалить* ‘kaip akmenį nuo širdies nuversti’ reiškia atsikratyti širdį slėgusios naštos, sielos slogučio³⁶. Viena vertus: *Ровно камень на сердце налег* ‘lyg akmuo ant širdies užgulė’; antra vertus: *Камень от сердца отвалился* ‘akmuo nuo širdies nuvirto’³⁷.

Pažymėtinas sutapimas tarp lie. *nu-voliojo* ir ru. *от-валился*. Dėl to galima paminėti rusų pasaką, kurioje *Ивашко подбежал, как ударит ногою – камень отвалился, и открылась норка* „Ivaška pribėgo, kaip spirs koja – akmuo nuvirto (= nusivoliojo), ir atsivėrė urvelis“, kurio jis tada *опустился на тот свет* „nusileido į aną pasaulį“³⁸.

Juolab ukrainiečių pasakoje (to paties mūsų jau užsiminto ATU 613 tipo) žmogus nugirsta kalbant tris ereliais pasivertusius velnius, iš kurių vienas prisipažįsta: *А я море каменем завалыв, и теперь люде вмирають; а ся-б хто небудь одвалыв того каменя, то все-б було здорово и воды-б було доволу* „O aš jūrą akmeniu užverčiau (užvėliau, užvoliojau), ir dabar žmonės miršta; o jei kas nors nuverstų (nuveltų, nuvoliotų) tą akmenį, tai viskas būtų gerai ir vandens būtų gana“; žmogus *взяв пятьдесят чоловік, пошов и одвалыв того каменя. Одразу вода побігла*

21 LKŽ XIX: 935, 936.

22 BrnP I: 104, Nr. 38.

23 LKŽ XVIII: 675, 681.

24 Razauskas 2023b: 51–53.

25 Dėl to net būtų galima tikėtis, kad ir *pa-veltį, pa-volioti* įgautų reikšmę ‘paversti’, *pasi-veltį, pasi-volioti* – ‘pasiversti, pavirsti’. Deja, visai tokių pavyzdžių užtikti nepavyko, nors artimų pasitaiko, kaip antai pasakoje: *P a s i v o l i o j o į plunksnas ir, p a v i r t u s i į žqselę, išlėkė pro atdarą langą* (Griškabūdis, Šakių r., LKŽ XIX: 936).

26 Dar žr. Razauskas 2023c: 54–61.

27 LKŽ I: 83.

28 LKŽ XIV: 866, 867.

29 Vienažindys 1958: 25.

30 VaižgantasR I: 291.

31 Nagys 1990: 68.

32 Baranauskas 1970: 283, 287.

33 LKŽ XIV: 881, 891; Lipskienė 2008: 215, žr. 216.

34 FŽ: 57; Lipskienė 2008: 214, 544.

35 LKŽ XIV: 858.

36 Мокиенко 2003: 158–159.

37 ДальТС II: 80; ДальПРН: 123.

38 АФНПС I: 306–307, Nr. 111.

во всі колодязі, і люде пересталы вміраты, а звіри – здыхаты „paėmė penkiasdešimt žmonių, nuėjo ir nuvertė (nuvėlė, nuvoliojo) tą akmenį. Iškart vandens pritekėjo į visus šulinius (šaltinius), ir žmonės liovėsi mirę, o žvėrys – dvėse“³⁹.

Dar pora sinonimiškų ukrainietišku pavyzdžių. Viename paukštis (*птыця*) pasakoja:

*Що же, каже, у моїй стороні чуты? Засуха велька; така велька засуха, що не доведы Боже! Все повьсыхало: и ставки, и річки, и крыниці; люде мруть, як мухи. Але, каже, як бы хто от-той каменець, що серед села лежить, з місця зрушив, то вода-б из-під ёго пішла така, що й ставки-б и крыниці булы-б повны – було-б воды для цілого села. <...> От, зібрав він людей, пішов, найшов той камень. Взялысь до ёго, може, чоловіка з двадцять, з тридцять, зсунули з місця: така вода з-під ёго пішла – насылу втіклы. Скоро уже сталы и річки, и крыниці, и ставки повны.*⁴⁰

Kas gi, – sako, – mano šalyje girdėti? Sausra didžiulė; tokia didelė sausra, kad neduok Dieve! Viskas perdžiūvo: ir tvenkiniai, ir upės, ir šaltiniai; žmonės miršta kaip musės. Tačiau, – sako, – jeigu kas va tą (didelį) akmenį, kur kaimo viduryje guli, iš vietos pajudintų, tai vanduo iš po jo taip plūstelėtų, kad ir tvenkiniai, ir šaltiniai būtų pilni – būtų vandens visam kaimui. <...> Na, surinko jis žmonių, nuėjo, rado tą akmenį. Ėmėsi jo gal dvidešimt ar trisdešimt vyrų, stumtelėjo iš vietos: tiek vandens iš po jo paplūdo – vos paspruko. Greitai jau ir upės, ir šaltiniai, ir tvenkiniai prisipildė.

Kitame „vampyras“ (*унуп*) prisipažįsta:

*Я, каже, це тут в одному селі засунув жерело так, що зробылась суша <...>. Піди, каже, туди и туди, там лежить великий камень, ёго одкинеш, то знову піде така вода, як и перш була. <...> От він потребував собі там, може, чоловік тридцять, одвернув камень – вода так и потекла, насылу ті люди повтікали.*⁴¹

Aš, – sako, – dar čia viename kaime užkimšau versmę, taip, kad pasidarė sausra <...>. Nueik, – sako, – ten ir ten, rasi gulint didžiulį akmenį, jį nuversi, tai iš naujo pasilies tiek vandens, kaip anksčiau buvo. <...> Tai jis pareikalavo sau ten gal trisdešimt vyrų, nuvertė akmenį – vanduo taip ir paplūdo, vos tie žmonės paspruko.

Taigi, kaip *už-versti* akmenį, uolą reiškia ‘prislėgti, užtvenkti, sustabdyti, užmarinti’, taip *nu-vers-ti* akmenį, uolą reiškia ‘išlaisvinti, paleisti lietus tėkmę, gyvybės vandenį, atgaivinti’. Nebūtina kaskart laukti, kad vaizdinių kalba bus paaiškinta abstrakčiomis sąvokomis, išversta į sąvokų kalbą, ypač tautosakoje, mitologijoje, tačiau išleisti iš akių šią perkeltinę, dvasinę vaizdinio prasmę, vadinasi, išvis nesuprasti, apie ką iš tikrųjų kalbama.

Nors kartais ir pačioje tautosakoje priduriamas tiesiog pirštu prikišamas paaiškinimas. Štai atitinkamoje (to paties ATU 613 tipo) lietuvių pasakoje čia už šito medžio yra *akmuo*. Kad kas tą akmenį atkastų, išbėgtų gyvas vanduo. Didžiausi ligoniai kad apsipraustų, tai visi būtų sveiki. Kitas variantas: Kad kas tą akmenį išverstų, tai prabėgtų šaltinis gyvo vandens. Nors būtų ir kažin koks ligonis, o kad to vandens išgertų, tai būtų sveikas; žmogus taip ir padarė, davė išverst tą akmenį, o kaip tik akmenį atėmė, tuo[j] prabėgo gyvas vanduo⁴². Nes tekantis, nuo mirtino stabo (akmens, uolos) prabėgęs, bėgantis vanduo kaip tik ir yra gyvas.

Kartais po akmeniui gali būti ne pati versmė, o paslėpti indai su gyvuoju vandeniu: *Atsidarys akmuo, tai rasi devynias plėčkutes liekarstų [vaisių] dėl manę, rasi gyvo seno jauno sveiko, gražaus greito drūto vandens*⁴³. Kernavės apylinkių gyventojai dar neseniai pasakojo, „kad yra akmuo, po kuriuo esama gyvybės vandens“⁴⁴. Reikia tik jį nuversti...

Panašiai kito tipo (ATU 516) pasakoje varnu pasivertęs velnias prisipažįsta: *Mano žemėj yra didelė tokiam mieste sausuma, vanduo brangus yra. Gale miesto yra didelis akmuo. Kad tą akmenį atverstų, būtų visiems vandens iki valiai.*⁴⁵ Vietoj „at-verstų, iš-verstų, nu-verstų akmenį“ čia ir toliau visur būtų galima sakyti *at-veltų, iš-veltų, nu-veltų, at-voliotų, nu-voliotų uolą*.

Kitoje pasakoje vėl yra toks ir toks miestas ir tenai nėra vandens. Bet kad kas žinotų – mieste yra didžiausias akmuo. Tai, kad tą akmenį atverstų, imtų tekėti didžiausia upė, vandens užtektų visam miestui ir apylinkei; pasakos herojui pavyksta atlikti šį žygdarbį: *Pritaisė ir atvertė, – didžiausias vanduo, didžiausia upė ėmė tekėti ir išsiliejo upeliais: visai apylinkei užteko vandens*⁴⁶.

Arba: *Tokiam o tokiam mieste gyventojai neturi vandens. Kasa jie visur šulinius, bet niekur*

42 BsOPS: 180, Nr. 111; 229–230, Nr. 154.

43 BsLP I: 233–234, Nr. 101; žr. Šlekonytė 1998: 183.

44 Trinkūnas 1972: 386; žr. Šlekonytė 1998: 183.

45 BsLP II: 433, Nr. XIV.8.

46 LTsR: 335, 337.

39 ЧбнМИ II: 50–51, Nr. 11.

40 ЧбнМИ II: 47–48, Nr. 10.

41 ЧбнМИ II: 418–419, Nr. 123.

negali atitikti jo. O reikia tik prekviētės išimti žinomą akmenį, tai tuoj ištrykš vanduo⁴⁷.

Vėl kitoje raganos sulėkusios viena kitai pasakoja: *Burtininkas užpykęs padarė taip, kad visoj parapijoj suvis prapuolė vanduo. <...> Pamiškėj yra didelis akmuo. O kad kas tą akmenį atverstų, tuoj vėl atsirastų visur vanduo, kaip ir pirma; tai sužinojęs pasakos herojus liepė išverst didžiulį akmenį, kuris tenai gulėjo palindęs per pusę žemėn. Kai tik išvertė tą akmenį, tuoj šoko vanduo, ir visi šulniai, balos ir upės prisipildė⁴⁸.*

Dar: *Kitame mieste žmonės neturi vandens. <...> Bet kad žinotų, kaip gaut vandens, tai anie būtų laimingi. Juk ten pat netoli galėtų eiti upė. Yra šitai: prie pat miesto vartų yra didelis akmuo. Kad anie atverstų, tuojau upė pradėtų tekėti tyru vandeniui; tai sužinojęs žmogus liepė atristi akmenį. O kada atrito, tuojau pradėjo bėgti tyro vandens upė⁴⁹.* Pastarasis pavyzdys mums dargi prikišamai primena išlaisvinto ir pasiliejusio vandens įvaizdžio dvasinę prasmę – laimę⁵⁰.

Vaizdinys toks būdingas, kad net susidaro įspūdis, jog kaip tik iš po *at-versto*, *iš-verssto*, *nu-versto* akmens ar uolos ištrykšta, *iš-virsta versmė*. Veiksmažodis *versti* savaime apima abi šias reikšmių šakas: tiek 1) ‘daryti, kad griūtų, parvirstų ant šono, griauti, mesti’, ‘mesti, blokšti, sviesti žemyn ar gilyn’, ‘tempti, traukti, kad išvirstų’, ‘smarkiai stumiant, daužant daryti, kad virstų, griūtų’, ‘griauti, ardyti’, ‘risti’ ir pan., tiek 2) ‘iš savęs leisti išeiti (iškilti, ištrykšti, išplūsti, išvirsti)’, pavyzdžiui: *Šaltinis nesustodamas verčia vis naujus vandenį* (neįvardyti raštai); *Iš kalno tik verčiasi šaltinis, šaltas šaltas* (Valkininkai, Varėnos r.); *Žmonės kalba, kad tai sūrus šaltinėlis giliai iš žemelės verčias* (V. Krėvė–Mickevičius); *Tę vanduo verčias – verda ir verda* (Jurbarkas); *Va kaip verčiasi tusai šaltinis!* (Druskininkai); *Iš kalno versmė verčiasi* (Surviliškis, Kėdainių r.); atitinkamai *viirsti* – tiek 1) ‘griūti, pulti’, ‘kristi, pulti žemyn’, ‘ristis’, ‘griūti, irti, nykti’, ‘gurti, aižėti’ ir pan., tiek 2) ‘smarkiai veržtis, tekėti, plūsti, trykšti, liettis (apie skystį ir kt.)’: *Virsta šaltinis* (Lietuvių rašomosios kalbos žodynas); *Tas vanduo virste virsta* (Priekulė, Klaipėdos r.) ir t. t.⁵¹

Dabar atsiskleidė šių dviejų reikšmių gili prasminė sąsaja. Kaip štai ir kitame, kitokiame, bet panašios struktūros pavyzdyje: *Kūlius verčia, kad rugiai iš dirvos virstų* (Gervėčiai, Astravo r.,

Gudija)⁵². Čia ir *kūlis* (persivertimas per galvą) nebe ‘akmuo’, ir vietoj vandens versmės iš žemės virsta javų želmenys, o vis dėlto nesunku įžvelgti tą patį pamatinį santykį.

Iš po nuverstos uolos ar nuristo akmens pasiliejusi versmė – archajiškas ir visuotinis vaizdinys, tad nestebėtina jį užtikti ir Biblijoje (antai Pr 29.1–10): „Jokūbas vėl leidosi kelionėn ir nuėjo į rytiečių kraštą. Ten laukuose jis pamatė šulinį. Trys avių kaimenės būriavosi prie šulinio, nes kaimenės buvo iš jo girdomos. Ant šulinio angos buvo užristas didžiulis akmuo“, todėl Jokūbas „priėjo, nuritino akmenį nuo šulinio angos ir pagirdė savo motinos brolio Labano kaimenę.“

Dabar šiuo atžvilgiu galime iš naujo perskaityti ir minėtą pasakos motyvą, kuriame velnias, užtvenkęs upę *volu* (irgi veikiausiai iš didelių akmenų), prisipažino: *O aš vienam dideliame miestui užtvenčiau upę – dabar badaujas vandeniui*, ir pridūrė: *Kad tas miestas žinotų, girioj kur yra volas (tvankas), sukinkytų dvylika arklių vienodo plauko, užkinkytų jį tą volą – ir tuojau atsidarytų upė*; sužinoję apie tai žmonės sykiu *visus arklius suvarė – ir didžiausį volą atitvenkė, ir išplūdo gausybės vandens*⁵³. Mat užtvankos, ypač akmeninės (irgi savotiškos *uolės*), griovimas – to paties nagrinėjamo vaizdinio atmaina.

Jau buvome atkreipę dėmesį ir į žodį *tvankas* ‘pylimas vandeniui užtvenkti, užtvanka’, kuriuo šioje 1902 m. užrašytoje pasakoje paaiškintas *volas*. Dabar paminėtinas kitas panašaus laikotarpio žodžio pavartojimas – Jono Mačio–Kėkšto (1867–1902) posme: *Džiaukis džiaukis, žmogau menkas! Tegul n’ima tavę baimė, kad jau griūva anas tvankas, kad jau tvinsta tavip laimė*⁵⁴. Vėl tiesioginis ryšys tarp *liejimosi* ir *laimės*.

To paties vaizdinio vagoje Vinco Mykolaičio–Putino sukilusi tauta:

*Triukšmauja ir gaudžia
Kaip užtvankas griauančios srovės,
Ištroškiosios laisvės, teisybės,
Šviesos ir gerovės.*⁵⁵

„Šviesą ir gerovę“ čia būtų galima priskirti *laimėi*, o *laisvėi*, kaip pamename, – irgi tos pačios veiksmažodžio *lieti(s)* šaknies⁵⁶.

47 RSPS: 145, Nr. 82; žr. Šlekonytė 1998: 183.

48 BrnP II: 68–71, Nr. 27.

49 BrnP III: 106–108, Nr. 44.

50 Razauskas 2014: 9 ir toliau.

51 LKŽ XVIII: 806–809, 812; XIX: 576–580.

52 LKŽ XVIII: 809.

53 SiŠLSP: 111–112 (žr. 341), Nr. 90; BsV: 474–475 (žr. 560), Nr. XXV.168.

54 LKŽ XVII: 212, 213.

55 Mykolaitis–Putinas 1982: 214.

56 Razauskas 2014: 9; Razauskas 2022a: 13–15.

Kitąsyk – lyg pagal priežodį *Lašas po lašo ir akmenį pratašo*⁵⁷ – vanduo prasiveržia, ištrykšta ir srūva tiesiog iš po akmens, jo net nenuvertus. Bet ir šiuo atveju išlieka ta pati pirmaprādė priešprieša – iš (po) negyvo sąstingio, *stabo* (akmens, uolos) *pasilieja* ir *liejasi* gyva versmė, tėkmė (srovė, šaltinis, upė). Kaip štai gudų pasakoje: *Зірне Каваль, аж з гары з-пад каменя жывая вада от так і свішчэ ўверх* „Pažvelgė Kavolis (Kalvis), o nuo kalno iš po akmens gyvasis vanduo tiesiog trykšta viršun“⁵⁸.

Tokia padėtis ypač būdinga padavimams, kaip antai: *Prie Valkininkų yra akmuo – kaip mergina atrodo. Iš po jo vanduo bėga, stebuklingas vanduo* (Akuškonys, Prienu r.)⁵⁹. Prisiminkime latvių Staburagį ant Dauguvos kranto – uola pavirtusią merginą, kurios ašaros irgi pavirtusios nuo uolos trykštančia versme⁶⁰. Juolab stabakmenį *Steponą*, Lietuvai traukiantis pasilikusį Gudijoje, iš po kurio tebesrūvančios jį mylėjusios merginos Velionos ašaros, išsiliejusios upe Vėlia, arba Nerimi⁶¹. Kaip sakytą:

Sužinojusi, kad jos mylimas Steponas pavirto akmeniu, Veljana jį apsikabinusi ir dieną naktį verkusi, kol taip verkdamas ir numirusi. Žmonės ją palaidoję ir ant jos kapo pastatę Šilėnų cerkvę, o iš jos ašarų po Stepakmeniu prartyškusi versmė, kuri išsiliejusi, užliejusi viską aplinkui, dirbamas žemes pavertusi Šilėnų pelkėmis ir iš jų paplūdusi upe. *Рэчку гэту адразу ў памяць Вяляны Вельяй назвалі і гэтак завуць яе дагэтуль, толькі чужыныцы, не ведаючы гэтай гісторыі, перайначылі крыху яе праўдзівае імя, завучы Віліяй* „Šita upelė kaip tik Veljanai (Velionai) atminti pavadinta Velja (Vėlia) ir taip vadinama iki šiol, tik sveitimšaliai, nežinantys šitos istorijos, pertarė šiek tiek kitaip jos tikrąjį vardą, vadindami Vilija.“⁶²

Tarsi pati lietuvio siela – *vėlė*, gautusi iš po ją ištikusio slavų *stabo* ir ašaromis iš visų jėgų bėgtų Lietuvon...

Upės ir šiaip neretai išteka iš po (didelio) akmens ar uolos, antai: *Žižma ir Gauja išplaukia iš po akmens* (Kužai, Molėtų r.)⁶³. Šitaip būtų galima mėginti suprasti ir kai kuriuos atitinkamus upėvardžius, kaip *Uolà, Uòlė, Uolià, Úolainis, Uòlinės* upė, *Uolintà*, taip pat latvių *Uòlaine, Olupe*⁶⁴.

57 Žr. Razauskas 2022b: 39.

58 Сержпутоўскі 1999: 166, Nr. 72.

59 KrbŽA: 19.

60 Razauskas 2022b: 30.

61 Razauskas 2022b: 32–37.

62 ЛиП: 379–381, Nr. 645.

63 VIEMD: 77; LFCh: 171, Nr. 346.

64 VnLHEŽ: 353.

Prisimintinos čia ir *Akmena* bei *Stabė*⁶⁵, nors visas jas, žinoma, galima aiškinti kitaip – kaip akmeningas, pilnas akmenų. Vis dėlto ir akmenuota, ypač didelių akmenų tėkmėje turinti upė savaime nejučia priartėja prie nagrinėjamo vaizdinio: nuo didelio akmens ar uolos upėje žiūrint pasroviui, susidarys iš esmės tas pats vaizdas – iš po uolos tekanti srovė, tik šiuo atveju daug platesnė ir galingesnė už pirminę versmę.

Versmė gali prasiveržti ne tik nuvertus uolą ar iš po uolos, bet ir iš pačios uolos, lietus nuo jos viršaus, tiesiog iš akmens – kaip, beje, latvių Staburagyje. Senovės Graikijoje kaip tik šitaip liejosi šventas Olimpo dievų vanduo. Pasak Hesiodo („Teogonija“, eil. 782–786):

Kai tarp dievų nemirtingų vaidai ir ginčai iškyla, Jei pameluoja katras Olimpe gyvenantis dievas, Dzeusas siunčia Iridę, kad ji iš toli atgabentų Priesaiką didžiųjų dievų – daugiavardį vandenį šaltą Aukso inde. Iš uolos aukštos, skardingos jis liejas (*ἐκ πέτρης καταλείβεται*).⁶⁶

Pažymėtina, jog veiksmazodis *λείβειν* (*λείβω*) ‘lieti’ (*κατα-λείβειν* ‘iš-lieti, nu-lieti’) yra vienos šaknies su lie. *líeti* (*líeju*)⁶⁷.

Vertas dėmesio čia ir pats dievų kalno Olimpo pavadinimas, gr. *Όλυμπος*. Kadangi graikų (minkštas) *v* atitinka lietuvių *u*, tai teisingiau būtų tarti *Olimpas* ar stačiai *Olumpas*, kaip darė, pavyzdžiui, Jonas Basanavičius⁶⁸. Pavadinimo kilmė kalbininkams neaiški, sutariama tik dėl to, kad jis tikrai ne graikų kilmės ir kad pirminio bendrinio žodžio (apeliatyvo) reikšmė galėjusi būti tiesiog ‘kalnas’ arba ‘uola’⁶⁹. Negana to, esama nuomonės, kad to pirminio žodžio šaknis galėjusi būti ide. *ulu-* < *uelu-*, iš veiksmazodinės šaknies ide. **uel-* ‘sukti, velti, volioti’⁷⁰, tos pačios, kuria remiasi lie. *uolà, úola, uòlas*. Jei tikrai taip, tai Olumpo vardą lietuviškai dar tiksliau (netgi kirčio atžvilgiu) galėtume ištarti, pavyzdžiui, *Úolumpas*. Tiesa, antroji jo dalis vis tiek lieka neaiški, nebent *-μ-* laikytume lūpiniu intarpu ir vardą palygintume su minėtają latvių *Uolupe, Olupe*.

65 Razauskas 2022b: 31.

66 Hesiodas 2002: 62, 63; lietuviškajame vertime riktas – „iš olos“.

67 FrGEW II: 96–97; BkEDG: 842–843; EIEC: 351; Klein 2003: 420; ALEW: 671–672; FrLEW: 368 ir kt.; taip pat žr. § 5.1.

68 BsR I: 433.

69 FrGEW II: 383; BkEDG: 1073–1074.

70 Tokią galimybę teigia žymi dagestaniečių kilmės klasikė Aza Tacho-Godi (MHM II: 252).

Senovės skandinavų sagoje Torsteinas su sūnumi išsirengė į vėlių šalį puoton: „Netrukus jie du prijojo upę“, o „galiausiai jie pasiekė šaltinį, iš kurio išteka toji upė. Paaiškėjo, kad upė išteka iš uolos. Ant tos uolos stovėjo didžiausia pilis.“⁷¹ Čia toji pilis neįvardyta, bet kaip tik šitaip atrodė vyriausio dievo Odino valdomos senovės skandinavų „dausus“ – žuvusiųjų karių vėlių pilis, vardu Valhala, sen. isl. *Val-höll*, pažodžiui ‘vėlių menė’, o šio sudurtinio vardo pirmąjį dėmenį *val-* tiesiog sudaro žuvusio kario vėlės pavadinimas sen. isl. *valr*, giminiškas su lie. žodžiais *velė*, *velionis*, *velys*, *velė*, *velys*, la. *velis* ‘vėlė’ ir kt.⁷² Nors sen. skandinavų žuvusio kario vėlės pavadinimas *valr* formaliai sutampa su žodžiu *valr* ‘apvalus’, o šis yra giminiškas mūsų žodžiams *ap-valus*, *velti*, *volioti* ir *uola*, vis dėlto tiesiogiai sieti skandinavų Valhalos pavadinimo pirmąjį dėmenį su baltų *uola* būtų kiek pritempta. Kita vertus, pats šitoks vaizdiny neprieštaruja tikrovei.

Galima tarti, jog mūsų gyvenimo upė kaip tik ir yra ši iš anapustinės dievų ir vėlių buveinės atitekanti srovė. Tibetietis Sogjelis Rinpočė, neturėdamas omeny jokios mitologijos, vaizdžiai nusako budistinę žmogaus būties sampratą, pagal kurią viskas nuolat kinta, teka, ir nieko nėra tvaraus – „tarsi nuo uolos krintantis vanduo“⁷³. Gyvos mitologijos visai nebūtina tyčia turėti omenyje ir pabrėžtinai priminti – nuo jos tiesiog neįmanoma išsisukti.

NELIETUVIŠKA ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Hesiodas = Ἡσίοδος, lo. Hēsiodus
Sogjelis Rinpočė = ang. Sogyal Rinpoche

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- ALEW = *Alllitauesches etymologisches Wörterbuch*, Version 1.1. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin, 2019.
- Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Baranauskas 1970 = Antanas Baranauskas. *Raštai*, I. Parengė Regina Mikšytė. Vilnius: Vaga, 1970.
- BkEDG = *Etymological Dictionary of Greek*, by Robert Beekes with the assistance of Lucian van Beek, I–II. Leiden–Boston: Brill, 2010 (puslapių numeravimas ištisinis).
- Boryś 2005 = Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.

71 Demeter 1993: 59.

72 VtAEW: 642; EIEC: 567; ГМИБИЯИ: 824; Klein 2003: 801; Kluge 1999: 872–873; KrLEV II: 506; Ivanov, Toporov 1973: 21–22 ir kt.

73 Sogjalas 2011: 39.

- BrnP II = *Antano Baranausko pasakos*, II: *Tamsos karalienė: Surinktos Vidurio Lietuvoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 2008.
- BrnP III = *Antano Baranausko pasakos*, III: *Jonis medžioklis: surinktos Žemaitijoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 2009.
- BsLP II = *Lietuviškos pasakos*, II. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 2003.
- BsLP I = *Lietuviškos pasakos įvairios*, I. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1993.
- BsOPS = *Ožkabalių pasakos ir sakmės*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- BsR I = Jonas Basanavičius. *Raštai*, I: *Straipsniai ir studijos*. Sudarė Leonardas Sauka. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- BsV = *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.
- BūgaR I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*, I–III. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1962.
- Demeter 1993 = Tekla Demeter. *Germanų ir keltų sakmės bei legendos*. Vilnius: Mintis, 1993.
- Derksen 2015 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2015.
- EIEC = *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Editors J. P. Mallory, D. Q. Adams. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.
- FrGEW II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litaisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas ištisinis)
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Hesiodas 2002 = Hesiodas. *Teogonija*. Iš senosios graikų kalbos vertė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: Aidai, 2002.
- Ivanov, Toporov 1973 = V. V. Ivanov, V. N. Toporov. A Comparative Study of the Group of Baltic Mythological Terms from the Root *vel-. *Baltistica*, IX (1). Vilnius: Mintis, 1973.
- Ivanovas, Toporovas 2006 = Viačeslavas Ivanovas, Vladimiras Toporovas. Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis. *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 6.
- Karaliūnas 1987 = Simas Karaliūnas. *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*. Vilnius: Mokslas, 1987.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- Kluge 1999 = Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23, erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York, 1999.
- KrbŽA = *Žemės atmintis: Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
- KrLEV I–II = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārduņa*, I–II. Rīga: Avots, 1992.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- LFCh = *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė. Vilnius: Regnum fondas, 1996.
- Lipskienė 2008 = Janina Lipskienė. *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

- ЛКŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas, I–XX*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LTsR = *Lietuvių tautosakos rinktinė*. Paruošė Amb. Jonynas ir kiti. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
- Mykolaitis-Putinas 1982 = Vincas Mykolaitis-Putinas. *Lyrika*. Vilnius: Vaga, 1982.
- Nagys 1990 = Henrikas Nagys. *Grįžulas*. Vilnius: Vaga, 1990.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- Razauskas 2014 = Dainius Razauskas. Lietuviškoji laimės samprata. *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 3.
- Razauskas 2022a = Dainius Razauskas. Laisvės atžvilgiai: *pa(s)ileisti ir at(s)ileisti*. *Būdas*, 2022, Nr. 2.
- Razauskas 2022b = Dainius Razauskas. *Stabo akmuo ir akmuo stabas*. *Būdas*, 2022, Nr. 5.
- Razauskas 2023a = Dainius Razauskas. Užtvenkta tėkmė: Mitinio įvaizdžio dvasinė prasmė. *Būdas*, 2023, Nr. 2.
- Razauskas 2023b = Dainius Razauskas. Pavirsti akmeniui. *Būdas*, 2023, Nr. 3.
- Razauskas 2023c = Akmeninė širdis. *Būdas*, 2023, Nr. 5.
- RSPS = *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vaga, 1981.
- Sabaliauskas 1990 = Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslas, 1990.
- SlŠLSP = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*. Surinko Mato Slančiausko bendradarbiai. Vilnius: Vaga, 1985.
- SmSEJL = Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007.
- Sogjalas 2011 = Sogjalas Rinpočė. *Tibetiečių gyvenimo ir mirties knyga*. Kaunas: Mijalba, 2011.
- Šlekonytė 1998 = Jūratė Šlekonytė. Akmens funkcijos tautosakoje. *Darbai ir dienos*, t. 6 (15). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998.
- Trinkūnas 1972 = Jonas Trinkūnas. Senieji tikėjimai. *Kernavė*. Redakcinės komisijos pirmininkas Vacys Milius. Vilnius: Vaga, 1972.
- Vaan 2008 = Michiel de Vaan. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden–Boston: Brill, 2008.
- Vaižgantas R, III = Vaižgantas. *Raštai, I: Vaizdai ir vaizdeliai; III: Dėdės ir dėdienės. Nebylys. Žemaičių Robinzonas. Šeimos vėžiai*. Vilnius: Pradai, 1994, 1995.
- Vėlius 1987 = Norbertas Vėlius. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987.
- WHLEW II = *Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde*. 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1954.
- Vienažindys 1958 = Antanas Vienažindys. *Ilgu ilgu man ant soieto*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
- VIEMD = *Ežeras and milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995.
- VnLHEŽ = Aleksandras Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- VrAEW = Jan de Vries. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E. J. Brill, 1962.
- ZnLKI II = Zigmantas Zinkevičius. *Lietuvių kalbos istorija, II: Iki pirmųjų raštų*. Vilnius: Mokslas, 1987.
- АНЭС VI = Алексей Евгеньевич Аникин. *Русский этимологический словарь, VI*. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2012.
- АФНРС I = *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*. Подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа, I. Москва, 1958.
- Войтович 2005 = Валерій Войтович. *Українська міфологія*. Київ: Либідь, 2005.
- ГМЙВИЯИ = Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- ДальПРН = *Пословицы русского народа: Сборник В. И. Даля*. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (1862).
- ДальТС I–IV = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка, I–IV*. Москва: Русский язык, 1981–1982 (1863–1866).
- ЛіП = *Беларуская народная творчасць: Легенды і паданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- ЛтП = *Українська народна творчість: Легенди та перекази*. Упорядкування та примітки А. Ю. Іоаніді. Київ: Наукова думка, 1985.
- МНМ II = *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, II. Москва: Советская энциклопедия, 1982.
- Мокиенко 2003 = Валерий Михайлович Мокиенко. *Словарь сравнений русского языка*. Санкт-Петербург: Норинт, 2003.
- Сержпутоўскі 1999 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Казкі і адпавяданні беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1999 (1911).
- Топоров 1998 = Владимир Николаевич Топоров. *Предистория литературы у славян: опыт реконструкции (Введение к курсу истории славянских литератур)*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1998.
- ФсЭСРЯ I–IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, I–IV. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- ЧбнМИ II = *Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским, II: Малорусские сказки*. Санкт-Петербург, 1877.
- ЧрИЭС I = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка, I*. Москва: Русский язык, 1999.

FROM (UNDER) THE ROCK A STREAM FLOWS ON

Dainius RAZAUSKAS

In three or more of the previous articles by the author, the mythical images of stopping, damming up of a flow, particularly by a huge stone (rock) or a pile of stones, also of turning into stone and petrification, were examined. The present article begins with the etymology of Lith. uola “rock” which, through its immediate connection with *volioti* “to roll, tumble,” implies an image of a huge stone lumbered up or, conversely, tumbled down. As a lumbered-up rock banks the stream, the tumbled-down rock, in its turn, releases it to flow freely again. As the dammed-up flow symbolizes obstruction, the released flow has very strong and widely known semantics of liberation and freedom, strictly opposite to petrification as a constraint. It is maintained in the article that this is exactly the core of so many corresponding images in folklore (tales, legends) and mythology. On the wider scale, this opposition of obstruction and release conforms to that of coagulation and (dis)solution and, finally, of cosmogony and eschatology (with soteriology involved).

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnių g. 6, 10308, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt